

Græder også Jesus over de tavse hvaler?

Margrethe Kamille Birkler og Mickey Gjerris

The ache of being awake er smerten ved at være vågen i en verden, der sover videre gennem sirenerne. Udgangspunktet for denne artikel er, at sorg og vrede over naturødelæggelse er legitime og nødvendige følelser, der begge udspringer af kærligheden til skaberværket. Med afsæt i Catherine Kellers tehomiske teologi, Marcella Althaus-Reids uanstændige teologi og Jesu gråd over Jerusalem argumenteres der for, at kirken må åbne rum for disse følelser frem for at dække dem til med grundløs optimisme og skabelsesglæde. Artiklen afslutter med O'neil Van Horns begreb om det mørke håb som teologisk orientering i en tid, hvor kærlighed, sorg og vrede er en vej til meningsfulde liv.

Waters of chaos have invaded all space
The flood on Earth again, I have to find the whales
That once did guide us to dry lands of life
I won't despair, I'll break this dark around
Under heavy sea
I'll search the flight of whales
Gojira (2005): Flying Whales

De tavse hvaler

Kan man nære kærlighed til blåhvaler? Kan man sørge over, at krillen, som er deres daglige brød, forsvinder, når varmen raserer verdenshavene? Kan man vredes over, at hvalerne synger mindre til hinanden, når de sulter (Ryan et al. 2025)? Vores erfaring er, at mange vil svare “nej”. Sorg og vrede er ikke legitime følelser i forhold til den naturødelæggelse, som præger det antropocæne. En ødelæggelse, der primært er fremkaldt af den vestlige verdens politiske og økonomiske strukturer siden år 1800 og for alvor er accelereret i tiden efter 1950 (Steffen et al. 2015). Udviklingen kalder på bekymring og politisk handling, men ikke sorg og vrede. Det er følelser, der hører til i den humane sfære, ikke naturens.

Men mennesket er natur. “Af jord er du kommet, til jord skal du blive”. Vi er så dybt indfældet i skaberværket, at vi har mere til fælles med biosfæren, end der er, som adskiller os fra den. Skellet går ikke mellem skaberen og mennesket på den ene side og naturen på den anden, men mellem skaberen og det skabte. Vi er “kød blandt kød” (Horrell, Hunt & Southgate 2010) eller i dybøkologens Arne Næss’ terminologi: Vi er et økologisk Selv (Næss 1987). Vi er fælles med naturen, før vi bliver forskellige fra den. Og både indenfor filosofi og teologi er der en stigende interesse for og anerkendelse af sorg og vrede som legitime følelsesmæssige svar på det, der kan beskrives som et ecocide – drabet på en økosfære (Jones, Rigby & Williams 2020).

Så i denne artikel vil vi dykke ned i sorgen og vreden over alt det, som er gået og vil gå tabt på grund af sådan nogle som os – og den kærlighed, der både er årsagen til sorgen og vreden og det, som bærer os frem i et mørkt håb om meningsfulde liv.

Sirenesang

Der er en bestemt slags smerte, jeg har mærket for nylig. Den har ingen klar oprindelse. Den er ikke bundet til en overskrift, en diagnose eller et enkelt øjeblik. Men den lever i mit bryst. Den lever i mit åndedrag. Den lever i den måde, jeg finder

mig selv stirrende ud ad vinduet længere end jeg plejede – på udkig efter noget, jeg ikke helt kan sætte navn på (Montminy 2025a).

Sådan begynder adfærdspsykologen Zelena Montminy sin beskrivelse af 'smerten ved at være vågen' ('the ache of being awake'). Denne smerte er ifølge Montminy i virkeligheden sorg, sorg over tabet af en mistet fælles ramme af sandhed, anstændighed, ansvarlighed og forståelsen af, hvad der er korrekt og hvad der i højeste grad ikke er. En sorg, der dukker op, selvom vi fra barnsben bliver trænet i at løsrive os selv fra problemerne og problemernes sammenfiltrede natur. En sorg, der fremkaldes af utallige nyheder og fakta, der fortæller os, at naturen er under forandring, der forårsager lidelse og død for mennesker og andre levævæsener.

Tag biodiversiteten: Det fremgår af avisen, at vi i december 2025 havde den længste frostfri periode, der nogensinde er registreret i Danmark (dvs. siden 1873), mens en blinkende reklame ved siden af forsøger at sælge endnu en flyrejse til Sydens varme. Danske politikere har gennem mange år søgt at opbygge en national selvforståelse af, at Danmark er et grønt foregangsland, men Biodiversitetsrådet advarer i rapporten "Mere og bedre finansiering" (2025) om, at de relativt små statslige beløb, der bruges på at fremme biodiversiteten i Danmark enten ingen effekt har eller har en potentiel skadelig effekt.

Helt absurd er det at opdage, at over 90% af de massive midler, som dette selvudnævnte grønne foregangsland støtter landbrug, fiskeri og skovbrug med, skader biodiversiteten (Biodiversitetsrådet 2025). Samlet set anvendes næsten 40 milliarder fra fælleskassen til at undergrave den danske natur – og det i en situation, hvor Danmark har den ringeste natur i det samlede Europa – det er der ikke meget grønt foregangsland over (Biodiversitetsrådet 2022).

Tag klimaet: I samme avis kan vi læse om, hvordan 2 milliarder mennesker kan forvente at skulle leve med ekstrem varme som et ufravigeligt vilkår for tilværelsen, hvis den førte klimapolitik ikke ændres radikalt og temperaturstigningen frem mod år 2100 bliver på de forventede 2,7 grader. Langt de fleste af disse 2 milliarder vil være fattige mennesker i det globale Syd (Lenton et al. 2023). Et forhold som iråbesætter det disproportionale

forhold mellem de lande og befolkninger, der i høj grad forårsager klimaforandringer, og de lande og befolkninger, der i høj grad rammes af dem.

Tag albatrossen: Selvom de ikke brugte spaltepads på den i dagens avis, er den stadig et forunderligt dyr. Et væsen, der har fløjet gennem denne verdens himmelrum som et livsspor i mere end 10 millioner år. Et dyr med en dybt fascinerende livscyklus og kompleks social adfærd. Et dyr, der kan blive 50-60 år gammelt med et vingefang på op til 3,5 meter. Et dyr, der yngler i kæmpe kolonier med den samme partner gennem hele livet (Safina 2003). Et dyr, som vi mennesker, der har været på planeten i små 300.000 år, nu er ved at fjerne alle spor af (Cleeland et al. 2021). Der findes 22 arter af albatrosser. Ifølge IUCN (International Union for Conservation of Nature) er 5 af arterne tæt på at være truet af udryddelse. 15 er truet af udryddelse og 2, Tristanalbatrossen og Galapagosalbatrossen, er kritisk truet (BirdLife International 2022).

Det er den slags viden, der fremkalder den sorg, som Montminy beskriver. En sorg, der kun vokser og vækker vrede, når man betænker, at alt dette, der burde fremkalde en øjeblikkelig grøn transformation, indtil videre blot har ført til en øko-modernistisk baseret politik, der lever i håbet om, at vi gennem fortsat økonomisk vækst kan finansiere teknologisk udvikling, der så igen vil kunne afkoble den økonomiske vækst fra den naturødelæggelse, som den i dag er tæt forbundet med. En politik, der har været stort set uforandret siden det første FN-topmøde om natur og miljø i 1972 (Gjerris 2023). Det er knusende for krop og ånd at leve i denne virkelighed. En erfaring, der let vendes indad og får os til at tænke, at vi skal forholde os anderledes til ødelæggelsen, så vi ikke knuses. Tro på teknologiens løfter eller holde op med at være så bekymrede. Men det er ikke de bekymrede, de bange, de angste, de sørgende, de vrede, der er forkert på den. Det er alle dem, der lever videre, som om alt i sidste ende nok skal gå. Som Montminy skriver: "Du er ikke knust. Du er vågen... i en verden, der bliver ved med at sove gennem sirenerne." (Montminy 2025b).

På mange måder lever vi i en tid præget af *cruel optimism*, hvor det gode liv, vi drømmer om, ødelægges af de selvsamme samfundsstrukturer og socioøkonomiske fortællinger, som skaber drømmen om evig vækst (Bertalan 2011). Men problemerne forsvinder ikke, selv hvis vi forsøger at lukke øjnene for dem, vende os om og stædigt ignorere sirenerne, mens vi forsøger

at sove videre som en anden Rip Van Winkle. Så vi bliver nødt til at tale om, hvordan vi skal leve gode og meningsfulde liv, mens vi erkender alt det, der er tabt.

For dem, der hører sirenerne, er det ikke omkostningsfrit, men vækker følelser af forskellig art. Den finske teolog Panu Pihkala kortlagde i 2022 de følelser, der studeres i forbindelse med affektive reaktioner på og i klimakrisen: de såkaldte 'eco-emotions'. Det var alt fra chok og følelsesløshed over vrede og sorg til glæde og længsel. Fælles for disse økofølelser er, ifølge Pihkala, at de sjældent manifesterer sig alene, men i en mangfoldighed af sammensætninger (Pihkala 2022).

Ifølge Pihkala reagerer mange, især unge mennesker, på klimakrisen med vrede, fordi de opfatter den som et udtryk for uretfærdighed. Et eksempel er en international undersøgelse, der i 2021 viste, at 57% af undersøgelsens adspurgte unge mennesker var vrede over klimakrisen (Pihkala 2022). Denne vrede udspringer for os at se blandt andet af den sorg, mange mennesker også føler over klimakrisen. Konsekvensen af klimakrisens karakter af polykrise bliver mange forskellige tab: biodiversitetstab, tab af liv og kultur, tab af fremtid, tab af muligheder og meget mere. Så man kan måske se vreden som en reaktion på sorgen over tabet af det sted, det topos, hvor vi ellers burde føle os hjemme (Cunsolo & Ellis 2018). Filosofen Glenn Albrechts begreb *solastalgia* beskriver denne sorg:

Det er den smerte, der opleves, når man erkender, at det sted man bor og elsker, er under umiddelbart angreb (fysisk ødelæggelse). Den viser sig som et angreb på ens stedsfornemmelse, i erosionen af tilhørsforholdet (identiteten) til et bestemt sted og en følelse af nød (psykologisk ødelæggelse) over dets forandring. Det er et intenst ønske om, at det sted man bebor, må bevares i en tilstand, der fortsat giver trøst og lindring (Albrecht 2005, 48).

Vores hjem er stadig på kloden, men vi føler en hjemve efter en verden, der ikke længere eksisterer. Og som Pihkala påpeger, så skal vi ikke alene leve med dette tab, men mangler desuden tilstrækkelige psykosociale ressourcer til at håndtere dem (Pihkala 2022).

At leve med sorgen

Sorg, der ikke udtrykkes og deles, kan æde os op. Så derfor finder sorgen sine udtryksformer i det fælles rum, selvom den ikke anerkendes af flertallet (Varutti 2024). Ved klimatopmødet COP26 i 2021 udførte en gruppe af mennesker et sorgritual foran klimaministeriet. Dette ritual, hvor deltagerne i København klippede deres hår af, skete som reaktion på manglende politisk handling. Gruppen selv understregede, at de klippede håret af "i sorg over ofrene – mennesker, dyr, planter – for det herskende økonomiske system. Håret er vores livsglæde, vores frugtbarhed, vores styrke og mod" udtalte en af aktivisterne (Jyllands-Posten 2021).

Et andet sorgritual udspiller sig omkring slagterier i den vestlige verden, hvor mennesker samles for at give udtryk for deres sorg og bære vidnesbyrd om de dyr, der lever og dør under de horrible vilkår, som den intensive animalske produktion byder dem (Cooke 2025), herhjemme måske tydeligt eksemplificeret ved den danske konventionelle svineproduktion (Gjerris 2025; Rasmussen 2026).

Sorgen i vores liv kan siges at have to kilder. En sorg over de grundvilkår, som tilværelsen er givet på. Det er den uundgåelige sorg, som følger med at være et skrøbeligt, dødeligt biologisk væsen bevidst om sit eget liv og død. Og så den sorg, som vores mere eller mindre bevidste handlinger overfor hinanden og resten af klodens levævæsener og naturen som sådan kan vække. En sorg, som i hvert fald nogle gange kunne være undgået. Vi kan ikke leve uden at skade andre. Liv kræver død. Men når det foregår i den målestok, som er beskrevet ovenfor og for at opfylde trivielle præferencer for velstand i stedet for basale velfærdsbehov, så kan sorgen følges af vrede. En vrede, der både kan rette sig mod enkeltpersoner, men som oftest retteligt burde rettes mod de systemiske vilkår, som enkeltpersonerne, til tider uden at have et valg, er spundet ind i (Gjerris 2026).

Vreden er en vrede over den lidelse og død, der kunne være undgået. En vrede over et system, der begunstiger de få og skader de mange. En vrede over, at fattige mennesker skal leve under ekstreme klimavilkår i det globale syd for at vi i det globale nord kan opretholde en ubæredygtig materiel levestandard. En vrede over at hvalerne bliver tavse. Og en vrede over, at

albatrosserne måske snart ikke længere vil trække deres livsspor over himlen.

Det er vigtigt at understrege, at for os at se har sorgen og vreden samme kilde i den forstand, at det er de samme erfaringer af naturødelæggelse, der fremkalder dem. Men fællesskabet strækker sig endnu længere bagud og ind i kærligheden. Vi sørger og vredes, fordi det, som går under, er det, som vi elsker. Så i sidste ende er sorgen og vreden kærlighedens sprog, der taler imod de politisk-økonomiske strukturer, der står bag ødelæggelsen af den elskede.

Hvad har teologien at sige?

“Da han kom nærmere og så byen, græd han over den og sagde: ‘Vidste blot også du på denne dag, hvad der tjener til din fred! Men nu er det skjult for dine øjne!’” (Luk 19,41-42). Teologisk kan vi sige, at når Jesus græder over vores destruktive sider, giver det også mening, at vi selv gør det. Men også her er der plads til vrede i den efterfølgende fortælling om tempelrensningen. Spørgsmålet er derfor, hvad teologien har at sige til sorgen og vreden, som den fænomenologiske forskning ovenfor har præsenteret?

Her vil vi dykke ned i havet med Catherine Kellers tehomiske teologi fra *Face of the Deep* (2003). Keller kalder sin teologi tehomisk med henvisning til det hebræiske ord ‘tehom’ (תְּהוֹם), der betyder “dybet” og optræder i blandt andet 1. skabelsesberetning. I denne “Dybets teologi” foreslår Keller brugen af begrebet “t/ears”, hvormed tårer, det guddommelige og følelser af tab sammenvæves. Vi lytter her ikke kun ved hjælp af vores ører, men også vores tårer kan have en meningsgivende og kommunikerende funktion. Som Keller bemærker, er det stadig et udbredt samfundsideal at mene, at det “at sørge over de døde klæder ikke en mand: endnu mindre en kristen” (Keller 2003, 72). Idealet er for Keller forbundet med en maskulinitetsforståelse, der ender i forestillet følelsesmæssig apati. “Boys don’t cry”, som The Cure synger... men det burde de.

Modsat dette ideal sætter Keller det guddommelige øre, som “i dets flydende modtagelighed frisætter ham fra maskulinitetens disciplin ... det undertrykker ikke hans følelser” (Keller 2003, 73). Frem for adskillelse af iden-

titet, blandt andet baseret på kønsideal, mellem os (mennesket) og den verden, som vi er en uløselig del af, foreslår Keller, at vi åbner øjne og ører for en passioneret og kropsliggjort teologi, hvor vi kan mærke smerten ved at være vågen. Keller formulerer en teologi, der understreger, at Jesus er fuldt ud menneskelig og fuldt ud guddommelig, altså kalkedonensisk-inspireret, og en feministisk frisættende åbning af øjne og ører, der gør, at vi kan sige, at det ikke blot var manden Jesus, men Gud-mennesket, der i Lukase-vangeliet græd over verdens tilstand (Keller 2003). Også Gud mærker the *ache of being awake*.

En forståelse af Jesu sorg som en fuldkommen guddommelig og fuldkommen menneskelig sorg peger på guddommelig deltagelse i sorgen over dybets ødelæggelse: tavse hvaler, døde koralrev, skaldyr, der uddør på grund af havforsuring, mm. En sorg, som også vi som mennesker kan deltage i uden at forsøge at gemme den væk under kønsideal og cruel optimism. I stedet kan vi sammen mærke sorg i form af solastalgia og det Robin Kimmerer kalder artsensomhed (species loneliness), der er den dybe, unavngivne sorg som opstår af fremmedgørelse fra resten af skaberværket, af tabet af relation. Jo mere den menneskelige dominans over verden vokser, jo mere isole-rede bliver vi – ensomme, for vi har ikke længere naboer, som vi kan opsøge (Kimmerer 2013). Og det er herfra, at vi kan begynde at udforske, hvilke livsverdener der udspringer af disse grundvilkår.

De menneskeskabte klimaforandrings polykrise rammer også mennesket og også her lyder sirenerne så højt, at det ville være imponerende, at vi kan ignorere dem, hvis ikke det var så trist. “Vi vil ikke gå stille til vores vandfyldte grave” (Silk 2023), erklærede John Silk, ministeren for Naturressourcer og Handel på Marshalløerne, ved COP28 i 2023. Ifølge de nuværende prognoser for havniveaustigninger som konsekvens af de stigende temperaturer risikerer Marshalløerne at være oversvømmet i 2050. Men som Silk advarede alle i Dubai, der ville lytte, vil Marshalløernes beboere hverken gå til disse vandfyldte grave stille eller med lukkede øjne.

I stedet foreslog han et handlingsbåret håb, der består af en række handlemuligheder, som nok bringer håb, men som også indebærer en realistisk vurdering af situationen i stedet for den grundløse (og cruel) optimisme, der tit bærer politisk tale om klimaforandringerne i fx Danmark. Som Silk sagde: “vi har været nødt til at indse, at de veje, der ligger foran os, også

medfører tab” (Silk 2023). Sorgen forsvinder ikke i grundløst håb, men står heller ikke i vejen for handling, kan hverken negligeres eller reduceres til fordel for håb og handling – i stedet kombineres de i det, som den amerikanske teolog O’neil Van Horn kalder *det mørke håb*.

Uanstændig vrede

Sorg kan på mange måder ende handlingslammende, præcis ligesom *the ache of being awake* kan friste os til at lukke øjnene, lægge os i fosterstilling og synke ned i pessimisme og nihilisme. Men sorgen står ikke alene i vores møde med klimakrisen: som nævnt reagerer mange af os også med vrede. Samtidig finder vi ikke kun sorg i Lukasevangeliets beskrivelse af Jesu møde med vores destruktive sider, men også en indigneret vrede. I Lukasevangeliet efterfølges Jesu sorg af tempelrensningen, som i parallellen i Matthæusevangeliet også involverer væltede bord og bænke. Sorg og vrede går hånd i hånd i Gudsmennesket. Måske er det på tide, at vi også stopper op og spørger os selv, om vi er endt med at sidde pænt til bords ved alskens møder, hvor vi i stedet skulle vælte bordet med åbne øjne for at udtrykke smerten ved at være vågen. I det omfang, at et kristent liv er at lade sig inspirere af fortællingerne i evangelierne, synes det at være et rimeligt forslag.

Der kan være noget “uanstændigt” i at inddrage vrede, sorg og følelser af tab i de teologiske refleksioner over klimakrisen, fordi sådanne følelser kan anses for uanstændige modsat f.eks. håb og skabeseglæde. Her trækker vi på en bestemt forståelse af ordet “uanstændigt”, nemlig som det anvendes i den argentinske befrielsesteolog Marcella Althaus-Reids uanstændige teologi (Althaus-Reid 2000; 2003). Uanstændig teologi kigger på periferien og på den skare af uanstændige mennesker (Althaus-Reid 2000), som ofte har været udelukket af den traditionelle og totalitære teologi (kaldet T-Teologi af Althaus-Reid), men som netop derfor kan give teologien nye indsigter, hvis bare teologien åbner sig for deres erfaringer. Det gælder alt fra drag queens, over gay bars og læderteologi til kvinder, der bedriver teologi uden undertøj på.

Når Althaus-Reids teologi bruges til at uanstændiggøre økoteologien, tilføjes der en fokus på praktiseret og praktiserbar teologi, der går ud på ga-

derne til folket på dem (Birkler 2023; Birkler, Cornwell & Rutt 2026), nye samtaler med nye stemmer, eksempelvis de mere-end-menneskelige stemmer, og en inklusion af vrede og andre følelser, der ikke traditionelt benyttes i økoteologi, der tenderer til at fokusere på positive emotionelle reaktioner og drivkræfter (Birkler 2026).

Modstillingen mellem positive og negative følelser risikerer dog meget hurtigt at blive for simpel og binær. Mennesker er mere komplekse end det, og vi reagerer mangefacetteret på at leve midt i klimakrisen, som også Pihkala (2022) har vist. Sorgen og vreden kan ikke fjernes fra fortællingen om menneskets tilværelse i det antropocæne, den tidsalder, hvor mennesket har magten til at bestemme alle andre arters fremtid. For håb og skabelsesglæde kan ikke stå alene, når blåhvalerne stopper med at synge og det politisk-økonomiske system reagerer med skuldertræk og fortsætter ned ad et spor, der lover evig økonomisk vækst. Der er brug for en anden teologi til at udfordre det, der med en parafrasering af Berlant (2011) kan kaldes et *cruel skabelses-håb*. Her finder vi, at en uanstændig teologis biseksuelle linse har noget at bidrage med, fordi den kan bruges til at nedbryde binære oppositionspar og sætte teologien fri fra rigide rammer.

Uanstændig teologi er også en queerteologi, og inddrager derfor både queer erfaringer og queerteori. Begrebet 'queer' forbindes ofte med "noget med sex", men er bredt og udefinerbart (ligesom begrebet 'bæredygtighed'), og en kort begrebsafklaring er derfor på plads, inden vi tager mere fat på uanstændiggørelsen. Queerteologi arbejder med begrebet 'queer' på forskellige måder, blandt andet som et paraplybegreb for seksualorienteringer og kønsidentiteter, som grænseoverskridende handlinger og/eller som grænseslettende (Cheng 2011). Althaus-Reid arbejder både erfaringsbaseret med levede liv fra queer mennesker, f.eks. førnævnte drag queens, og mere abstrakt, hvor hun f.eks. forsøger at sætte teologien fri fra systematiske og heteroseksuelle paradigmer (som hun blandt andet kalder *softcore vaniljeteologi*). Så der er nok at tage fat på for queerteologien i forhold til en teologi og kristendom, der langt hen ad vejen synes mere systembevarende end systemændrende. Men som Althaus-Reid skriver, så er de uanstændige kristne aldrig forsvundet. De er til stede både i historien og nutiden, og de kan lære teologien noget nyt.

Althaus-Reids uanstændige teologi kan som nævnt blandt andet hjælpe med at uanstændiggøre den økoteologi, som udspringer af 1970'ernes gryende bevidsthed om naturkrisernes omfang og sammenvævedhed og bygge videre på den queering af økoteologien, der begyndte i 90'erne (Clark 1993; Spencer 1996). I arbejdet med brugen af sorg og vrede på en baggrund af den guddommelige deltagelse heri kan uanstændiggørelsen netop finde sted igennem Althaus-Reids biseksuelle linse. Med den finder Althaus-Reid en Bi/Christ, der hverken er indfanget i eller udklædt som heteroseksuelle maskulinitetsidealer eller er så langt fra os i sin gud-menneskelighed, at Kristus mister sin fulde menneskelighed og sit fællesskab med os, men som i stedet er til stede blandt os på foranderlig og dynamisk vis (Althaus-Reid 2000). For økoteologien kan det åbne op for en inddragelse af mangefacetterede emotionelle reaktioner på klimakrisen og sætte teologien fri fra at være begrænset til et acceptabelt sæt af positive emotionelle reaktioner. Uanstændig queer teologi er også en økoteologi, der byder sorg og vrede velkommen.

Også her kan vi lære af uanstændig teologi og dens insisteren på at gå til gaden og til folkene på den. For hvem ser vi på gaderne i dag i forbindelse med klimakrisen? Blandt andet de aktivister, der klippede håret af eller de unge klimaaktivister, der i 2020 afholdt MOCK som en modreaktion på COP, som de mente ikke inkluderede nok handling i deres klimaengagement, eller de 11 danske klimaaktivister fra Den Grønne Ungdomsbevægelse, der i 2024 sultestrejkede for at påvirke forhandlingerne om Den Grønne Trepert.

Handling er nødvendig i klimakrisen. De sammenfiltrede naturkriser kalder på individuel og politisk handling. Så teologi er også politik, når det kommer til trusler mod biosfærens integritet. Det er – for igen at bruge begreber fra Althaus-Reids uanstændige teologi – ikke nok at tale om Gud ('God-talk'), vi må også gå med Gud ('God-walk'). Tiden til blot at tale om klimaproblemerne er forbi. Det er ikke nok at hylde skaberværket i kirken om søndagen ved at synge "Op al den ting, som Gud har gjort". Hyldesten af skaber og skaberværk må indlejres i det daglige liv også som sorg og vrede, når man lever som kristen i en kultur, der, for at tale med Løgstrup, har bragt sig selv ud på kanten af naturen i sin selvforståelse og derfor er kommet på kant med naturen (Løgstrup 1995).

Silk, ministeren fra Marshalløerne, advarede ved COP28 de delegerede: “Vi har forestillet os, at vi kunne handle på klimaforandringer i et langsomt tempo; vi troede, at det mest forsigtige var at tage os god tid. Den klogeste beslutning nu er drastisk, hurtig handling for hurtigst muligt at udfase fos-sile brændstoffer” (Silk 2023). Det gælder for os at se ikke kun det politiske system, men i lige så høj grad teologien. En teologi, der ikke udfordrer det bestående system, er muligvis anstændig og kan fastholde Folkekirke-sens brede folkelige forankring. Men anstændigheden kommer med en pris: at vi lukker øjne, ører og sind både for kærligheden til skaberværket og den sorg og vrede, som burde lyde som en klagesalme ved samtlige højmesser i Danmark. Når naturødelæggelsen bliver uanstændig i sin grådighed, må teolo-gien også blive uanstændig i sin protest.

Hvad har teologien at gøre?

Det er et tilbagevendende tema i litteraturen, at sorgen over ødelæggelsen af naturen ofte bliver negligeret, latterliggjort eller behandlet som en form for psykisk ustabilitet eller sygdom (Varutti 2024; Pihkala 2022; Comtesse et al. 2021; Cunsolo & Ellis 2018). Den enkelte, der sidder med følelser af sorg, vrede, solastalgia og artsensomhed kan derfor ende med at isolere sig i en sådan grad, at hun mister kontakten til andre mennesker, bliver følelsesløs, ramt af apati, håbløshed m.m. For hvor går man hen med en sorg, som ingen vil erkende er berettiget? Hvor går man hen, når man rammes af smerten ved at være vågen og nægter at blive lullet i søvn af cruel optimism? Som Montminy skriver:

Den smerte, du føler? Den er ikke et tegn på, at du er ved at falde fra hinanden. *Den er en opfordring til at opbygge noget mere sandt i ruinerne.* Og nej, du kan måske ikke fikse det hele. Men du kan være det sted, hvor genopbygningen begyn-der (Montminy 2025a, Montminys kursivering).

For os at se, er kirken præcist det sted, hvor vi skal til at bygge sandslotte, forstået som fælles drømme om en fremtid, som vi end ikke kan forestille

os under de nye livsvilkår, som naturødelæggelsen sætter for os mennesker og utallige andre arter. Kirken er et sted, et topos, hvor man ikke skal have en løsning, der får problemerne til at forsvinde, for at måtte bringe dem på banen. Kirken er et rum, hvor vi kan stå ved frygten, sorgen og vreden ved at være vågen.

Et eksempel herpå er de klimasorggrupper, som findes i nogle kirker. En af de kirker, der har etableret en klimasorggruppe, er Stefanskirken på Nørrebro. Om kirkens klimasorggruppe har Thomas Høg Nørager pointeret, at "kirkens rum kan holde til sorg" (Auken & Nørager 2023, 195) og der kan være brug for en præst, fordi "en præst også kan holde til sorg" (Auken & Nørager 2023, 196). For Nørager er klimasorg "både et politisk og et apolitisk råb på engagement" og et sted, hvor man kan reflektere over sin relation til kloden eller manglen på den (Nørager 2022). Lignende tanker giver miljøaktivisten Sarah S. Albertsen, der var initiativtager til Stefanskirkens klimasorggruppe, udtryk for, når hun understreger, at

Kirken har, som en af Danmarks største og mest folkesamlen-
de institutioner, pligt til at træde ind i de dilemmaer, klima-
krisen skaber. Kirken har muligheden for at være stedet, hvor
der kan opbygges en åndelig forståelse af menneskets rolle i
klodens tilstand (Albertsen 2023, 191-192).

Et andet eksempel på, hvad teologien kan gøre, er Metodistkirkens klimafaste i 2025, hvor opfordringen lød: "Lad os hjælpe hinanden med at være klimakloge og sammen reflektere over, hvordan vi gør verden til et bedre sted ved at overveje vores kristne værdier og handle på dem" (Metodistkirken 2025). Derfor kunne man hver dag deltage i en andagt, der indeholdt en "opmuntring til action" (Metodistkirken 2025). Der er mange flere eksempler end blot disse på, hvordan kirken kan være et sted for den genopbygning, der kan følge af smerten ved at være vågen midt i klimakrisens ødelæggelser. Der er plads til sorgen og vreden knyttet til kærlighed til skaber og skaberværk. Og af kærlighed, sorg og vrede kan der vokse et mørkt håb. Et håb, der ser tabet i øjnene, men ikke mister modet til at drømme udrømmelige drømme (Van Horn 2019).

Det mørke håb

Begrebet *mørkt håb* (dark hope) beskriver et håb, der hverken er naiv optimisme eller passiv pessimisme. Et håb, der ser tabet i øjnene og alligevel – eller netop derfor – opretholder en bevægelse mod det, der endnu kan komme. Det er ikke et håb om, at alt nok skal gå, problemerne bliver løst, og vi kan vende tilbage til hverdagen før naturkriserne. Det er et håb, der er vævet af de ting, der aldrig blev, og de fremtider, der aldrig kommer – og som netop derfor bærer mulighed for det nye med sig. Van Horn citerer her Karmen MacKendrick, der taler om *en spøgelsesagtig hukommelse*. En erindring om det, der aldrig var, men som alligevel hjemsøger os som et løfte om det, der måske kan blive (Van Horn 2019).

Men hvorfra kommer dette håb? Og hvorfra kommer, for den sags skyld, den sorg og vrede, der er dets forudsætning? Her vil vi læne os op ad Paulus: "Så bliver de tre: tro, håb og kærlighed. Men størst af dem er kærligheden" (1 Kor. 13,13). I denne sammenhæng vælger vi at forstå det sådan, at håbet (og troen) begge udspringer af kærligheden og er utænkelige uden den. Og det samme gælder, som ovenfor beskrevet, sorgen og vreden.

Vi sørger over albatrossens tilbagegang, fordi vi elsker albatrossen og den verden, den er en del af. Vi vredes over det politisk-økonomiske systems fortsatte ødelæggelse af naturen, fordi vi elsker det, der ødelægges. Sorg og vrede er ikke afarter af håbet, men dets forudsætning – og begge er former af kærlighed. Det er en kærlighed, der er ved at miste det elskede. Det er en kærlighed, der nægter at acceptere tabet som ligegyldigt.

I den forstand er det mørke håb teologisk forankret i kærligheden til skaberværket – en kærlighed, der ikke er sentimentalitet, men det, der hos Løgstrup kaldes en suveræn livsytring: noget, livet selv taler igennem, og som vi ikke kan tage æren for. Vi elsker ikke naturen, fordi vi har besluttet os for det. Vi opdager, at vi gør det – og opdager det ofte netop i det øjeblik, vi mister noget af den.

For Van Horn er det mørke håb altid situeret i den konkrete virkelighed. Det er ikke flugt til en idylliseret fortid eller eskapisme i en utopisk fremtid, men fuld tilstedeværelse i nutidens ødelæggelse – det, Donna Haraway kalder *at blive i problemerne* (staying with the trouble) (Haraway 2016) – også selvom det smerter. Og her møder det mørke håb kirkens potentiale, som

det sted, der kan holde til sorgen. Et topos, hvor vi ikke behøver at have løsningerne klar, for at få lov til at bringe smerten på banen. Et fællesskab, der kan bære vidnesbyrd om tabet af fremtider, der nu aldrig vil komme – og af kærlighed, sorg og vrede lade det mørke håb vokse frem.

Det mørke håb er i sidste ende båret af en kærlighed til skaberværket, som vi ikke skylder os selv, men modtager, analogt til den måde, hvorpå Løgstrups livsytringer griber os. Kærligheden er ikke vores præstation, men en livsmulighed, som vi kan gå ind i (Løgstrup 2015). En livsmulighed, der åbner op for at erfare hvaler som andet og mere end ressourcer, eksemplarer af en art eller et bidrag til biodiversitet. En livsmulighed, der gør hvaler til medskabninger med hvem vi deler liv og død og som er værd at sørge og vredes over. En kærlighed, der giver mod til at se mørket og stædighed nok til stadig at gå videre, selvom vi ikke ved, hvor vejen under vores fødder fører hen.

Litteratur

- Albertsen, Sarah S. 2023: “‘Som at brøle mod en mur’: Håb på trods.” I: *Klima, tro, håb og handling: Natursyn og kristendom*, redigeret af Kristine K. Pors, Kirsten G. Juul, Elizabeth Knox-Seith & Bent Bjerring-Nielsen. København: Eksistensen, 189-194.
- Albrecht, Glenn 2005: “‘Solastalgia’: A new concept in health and identity.” *PAN: Philosophy Activism Nature* 3, 41–55.
- Althaus-Reid, Marcella 2000: *Indecent theology: Theological perversions in sex, gender and politics*. Abingdon: Routledge.
- Althaus-Reid, Marcella 2003: *Queer God*. Abingdon: Routledge.
- Auken, Ida & Thomas H. Nørager 2023: “Klimasorg og vejen frem: Kirkens rum som et sted at tvivle og finde håb.” I: *Klima, tro, håb og handling: Natursyn og kristendom*, redigeret af Kristine K. Pors, Kirsten G. Juul, Elizabeth Knox-Seith & Bent Bjerring-Nielsen. København: Eksistensen, 195-210.
- Berlant, Lauren 2011: *Cruel optimism*. Durham: Duke University Press.

- Biodiversitetsrådet 2022: "Fra tab til fremgang: Beskyttet natur i Danmark i et internationalt perspektiv." https://www.biodiversitetsraadet.dk/pdf/2022/11/Biodiversitetsraadet-2022-Fra-tab-til-fremgang-Final-hjemmeside_compressed.pdf
- Biodiversitetsrådet 2025: "Mere og bedre finansiering: Estimering af finansieringsgab i Danmarks biodiversitetsindsats." https://www.biodiversitetsraadet.dk/pdf/2025/12/Aarsrapport-2025_book_03_12_25_komprimeret.pdf
- BirdLife International 2022: "Taking action for albatrosses." <https://www.birdlife.org/news/2022/11/03/taking-action-for-albatrosses/>
- Birkler, Margrethe K. 2023: "Indecent eco-theology: A case for practice-oriented eco-theology." *Dialog* 62 no. 4, 309-316.
- Birkler, Margrethe K. 2026: "'The Stones Will Cry Out': Entangled Climate Rage and More-than-human Voices of Creation." *Studia Theologica – Nordic Journal of Theology*, accepteret.
- Birkler, Margrethe K., Emily J. Cornwell & Rebecca L. Rutt 2026: "'We can't be quiet. We can't sit back': Examining the Indecent Eco-Theology Praxis of Christian Environmentalists in Trump's America." *Dialog*, 1-9.
- Cheng, Patrick 2011: *Radical Love: Introduction to Queer Theology*. New York: Seabury Books.
- Clark, J. Michael 1993: *Beyond Our Ghettos: Gay Theology in Ecological Perspective*. Leiden: Pilgrim Press.
- Cleeland, Jamie B., Dardo Pardo, Ben Raymond, Geoffrey N. Tuck, Clive R. McMahon, Richard A. Phillips, Rachael Alderman, Mary-Anne Lea & Mark A. Hindell 2021: "Disentangling the influence of three major threats on the demography of an albatross community." *Frontiers in Marine Science* 8, 578144, 1-4.
- Comtesse, Hannah, Verena Ertl, Sophie M.C. Hengst, Rita Rosner & Geert E. Smid 2021: "Ecological Grief as a Response to Environmental Change: A Mental Health Risk or Functional Response?" *IJERPH* 18 no. 2, 734.
- Cooke, Steve 2025: "Bearing witness, animal rights and the slaughterhouse vigil." *Politics and Animals* 8, 1-18.

- Cunsolo, Ashlee & Neville R. Ellis 2018: "Ecological grief as a mental health response to climate change-related loss." *Nature Climate Change* 8, 275–281.
- Gjerris, Mickey 2023: *Det er også dit ansvar – når EU ikke redder planeten. Samfundstanker 24*. København: Demokrati i Europa Oplysningsforbundet.
- Gjerris, Mickey 2025: *Dyrenes bog: Det begynder med os*. København: Politikens Forlag.
- Gjerris, Mickey 2026: "Når brølet bliver en bøn." I: Tanggaard, L. & Brandt-Pedersen, H. (red.): *At tænke og leve med resonans. Hartmut Rosa i brug*. Eksistensen, 67-78.
- Haraway, Donna J. 2016: *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press.
- Horrell, David, Cherryll Hunt & Christopher Southgate 2010: *Greening Paul: Rereading the apostle in a time of ecological crisis*. Waco: Baylor University Press.
- Jones, Owain, Kate Rigby & Linda Williams 2020: "Everyday ecocide, toxic dwelling, and the inability to mourn: A response to geographies of extinction." *Environmental Humanities* 12 no. 1, 388–405.
- Jyllands-Posten 2021: "Sorg-ritual foran klimaministeriet: Mænd og kvinder vil klippe deres hår af i sorg over manglende klimainsats." <https://jyllands-posten.dk/kultur/ECE13400651/sorgritual-foran-klimaministeriet-maend-og-kvinder-vil-klippe-deres-haar-af-i-sorg-over-manglende-klimainsats/>
- Keller, Catherine 2003: *Face of the Deep*. Abingdon: Routledge.
- Kimmerer, Robin W. 2013: *Braiding Sweetgrass: Indigenous Wisdom, Scientific Knowledge, and the Teachings of Plants*. Minneapolis: Milkweed Editions.
- Lenton, Timothy M., Chi Xu, Jesse F. Abrams, Ashish Ghadiali, Sina Lori-ani, Boris Sakschewski, Caroline Zimm, Kristie L. Ebi, Robert R. Dunn, Jens-Christian Svenning & Marten Scheffer 2023: "Quantifying the human cost of global warming." *Nature Sustainability* 6, 1237–1247.
- Løgstrup, Knud Ejler 1995: *Ophav og omgivelse: Betragtninger over historie og natur. Metafysik III. 2. udg.* København: Gyldendal.

- Løgstrup, Knud Ejler 2015: *Skabelse og tilintetgørelse: Religionsfilosofiske betragtninger. Metafysik IV*. Aarhus: Klim.
- Metodistkirken 2025: "Fastetid Klima Faste 2025." <https://www.metodistkirken.dk/klima-faste-2025-2/>
- Montminy, Zelena 2025a: "The Ache of Being Awake: Grieving the Moral Compass We Didn't Know We Lost." <https://drzelana.com/therefocus/2025/the-ache-of-being-awake>
- Montminy, Zelena 2025b: "Writing these words..." [Facebook-opslag]. <https://www.facebook.com/DrZelanaMontminy/posts/1107139681220555/>
- Næss, Arne 1987: "Self-realization: An ecological approach to being in the world." *The Trumpeter* 4 no. 3, 35–42.
- Nørager, Thomas Høg 2022: "Sognepræst: Vores klode er syg og skadet. Men hvordan holder vi den i hånden?" Altinget. <https://www.alinget.dk/artikel/sognepraest-vores-klode-er-syg-og-skadet-men-hvordan-holder-vi-den-i-haanden>
- Pihkala, Panu 2022: "Toward a Taxonomy of Climate Emotions." *Frontiers in Climate* 3, 738154, 1-22.
- Rasmussen, Klara T. 2026: *Flæsk: Undercover i en svinestald*. København: Politikens Forlag.
- Ryan, John P., William K. Oestreich, Kelly J. Benoit-Bird, Chad M. Waluk, Carlos A. Rueda, Danelle E. Cline, Yanwu Zhang, Ted Cheeseman, John Calambokidis, James A. Fahlbusch, Jack Barkowski, Alyson H. Fleming, Calandra N. Turner Tomaszewicz, Jarrod A. Santora, Tetyana Margolina, John E. Joseph, Ari S. Friedlaender & Jeremy A. Goldbogen 2025: "Audible changes in marine trophic ecology: Baleen whale song tracks foraging conditions in the eastern North Pacific." *PLoS ONE* 20 no. 2, e0318624. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0318624>
- Safina, Carl 2003: *Eye of the Albatross: Visions of Hope and Survival*. New York: Henry Holt.
- Silk, John 2023: "REMARKS: Marshall Islands to COP28 – We will not go silently to our watery graves." <https://forumsec.org/publications/remarks-marshall-islands-cop28-we-will-not-go-silently-our-watery-graves>

- Spencer, Daniel T. 1996: *Gay and Gaia: Ethics, Ecology, and the Erotic*. Leiden: Pilgrim Press.
- Steffen, W., Broadgate, W., Deutsch, L., Gaffney, O. & Ludwig, C. 2015: "The trajectory of the Anthropocene: The Great Acceleration." *The Anthropocene Review* 2 no. 1, 81–98. <https://doi.org/10.1177/2053019614564785>
- Van Horn, O'neil 2019: "Dark Hope: Notes on Uncertain Futures." *Literature & Theology* 33 no. 3, 278-291.
- Varutti, Marzia 2024: "Claiming ecological grief: Why are we not mourning (more and more publicly) for ecological destruction?" *Ambio* 53, 552–564.

Margrethe Kamille Birkler, PhD, Afdeling for Teologi, Aarhus Universitet.
E-mail: mkbn@cas.au.dk

Mickey Gjerris, lektor i bioetik, PhD, Institut for Fødevare- og Ressource-
økonomi, Science, Københavns Universitet.
E-mail: mgj@ifro.ku.dk